

Dr. A. Sajti Enikő

A DÉLVIDÉKI TRAGÉDIA ELJELENTÉKTELENÍTÉSE

A MAGYARELLENES MEGTORLÁSOK ÉS A MAGYAR KORMÁNYOK POLITIKÁJA 1944–1947

Az akaratán kívül kisebbségi sorba került több mint félmillió délvidéki magyarság, amelyet joggal nevezhetünk kényszerközösségnek, 1918 és 1941 között, valamint 1944 után olyan kényszerpályán mozgott, amelyet önerejéből nem tudott megváltoztatni. Történetük szempontjából tehát lényeges annak rekonstruálása, milyen koordinátarendszer határozta meg ezt a kényszerpályát, melyek voltak ennek az állandó és a változó elemei, vagyis milyen tényezők szabták meg a magyar kisebbség önmegőrzésének lehetőségeit és formálták lehetséges kisebbségstratégiáit. E koordinátarendszer részét képezte véleményem szerint, hogy csak néhány fontosabbat említek, a délvidékieknek az erdélyi magyarsághoz viszonyítva nem éppen szerencsés társadalmi kondíciói, azaz az érdekérvényesítésre képes középosztály /materiális és szellemi értelemben vett középosztály/ töredékessége, bizonyos időszakokban szinte teljes hiánya, amely ráadásul 1918 és 1947 között három alkalommal kicserélődött, illetve lefejeződött. De említhetném a lokális szellemiség hiányát, illetve gyengeségét, a nagyformátumú kisebbségi politikusok meglétét, vagy adott esetben inkább a hiányát, a kisebbséget magába záró ország, azaz Jugoszlávia történelmi tapasztalatainak hiányát a kisebbségekkel való történelmi párbeszéd tekintetében, a kisebbségek jugoszláv belpolitikai skálán elfoglalt súlyát, és természetesen az anyaország kisebbségtámogató lehetőségeit és szándékait.

Előadásomban e kérdések közül csak ez utóbbit érintem és ezen belül is csak arra teszek kísérletet, hogy a rendelkezésemre álló források alapján rekonstruáljam: tudott-e Budapest az 1944. őszi magyarellen-es megtorlásokról, ha igen, az erről szóló hírek hogyan, kik által, milyen csatornákon keresztül jutottak el hozzájuk, mit tartalmaztak, mi történt az erről szóló információkkal a hivatali bürokrácia útvesztőiben, azaz főként a miniszterelnökség kisebbségi osztályán és a külügyminisztériumban. Nem kerülhetem el annak a kérdésnek a rövid elemzését sem, milyen helyet foglalt el Jugoszlávia a magyar kormány békeelőkészítő törekvéseiben, miért jelentéktelenedett el a partizánok vérengzése budapesti kormánykörökben, hogyan vált lassan a partizánok magyarellen-es vérengzése gyakorlatilag meg nem történtté a hivatalos magyar iratokban. Végül szeretnék kitérni arra is, milyen kérdések kapcsán hallatta hangját

a magyar kormány a délvidéki magyarok vonatkozásában és milyen eredménnyel.

A partizánok délvidéki kegyetlenkedéseiről szóló első hírek, úgy tűnik, még a Lakatos-kormány idején, 1944. augusztus 31-én érkeztek a miniszterelnökség II. kisebbségi osztályára az akkor már felbomlóban lévő délvidéki magyar közigazgatási apparátustól, pontosabban a mura-közi csendőrségtől, illetve Nagy Iván országgyűlési képviselőtől.¹ Az érdekes politikai pályát befutó hajdani zágrábi diákvezér, Nagy Iván a Csáktornyan élő Lajkó Rózsi 1944. augusztus 7-én kelt eredeti levelét jutatta el a minisztériumba, amelyben az asszony Doroszlón élő testvérével tudatta apjuk halálának körülményeit. A megrendítő levél szerint 1944. július 23-án éjjel partizánok törtek be a faluba, összeszedtek 68 embert, (6 szerb, 9 dalmát, a többi magyar) kihajtották őket a falu szélére egy mocsaras részhez és az öregebbeket ott agyonlőtték, köztük apjukat is. Az erős tájszólással és helyesírási hibákkal íródott levélből mai köznyelvi szöveggé átírva idézek: „... és dalolni kellett nekik és ütötték, szurkálták, fejbe lövöldözték őket és a bozótban összekötve benne hagyták, még pedig éltek, akkor meg úgy fulladtak meg (...), több halott nem volt, csak ezek az öregebb emberek, de nem tudjuk miért kellett így csinálni. Kedves öcsém, mi árvák vagyunk, nekünk jó apánk nincs, a gyász a szívünkön.” A csendőrség központi nyomozó parancsnoksága ugyanerről az eseményről számolt be. Szerintük Csáktornyára 50 fős partizán egység tört be, 53 jó módú magyart szedtek össze, elvitték lovaikat és egyéb vagyontárgyaikat, a rokonok pedig 37 áldozat holttestét találták meg a közeli erdőben. A kisebbségi osztály ennek kapcsán a szokásos szolgálati úton arra kérte a külügyminisztert, hogy „méltóztassék a független horvát állam kormányánál szót emelni a horvátországi magyarság élete és vagyona ellen utóbbi időben mind sűrűbben megisméltődő partizán támadások miatt...” Kérték egyúttal a külügyminisztert, ha ezek az atrocitások tovább folytatódnak, „tegyen haladéktalanul intézkedést a község magyar lakosságának Magyarországra való költöztetése érdekében.” A kisebbségi osztály tehát a korabeli politikai gyakorlatnak megfelelően külpolitikai síkra terelte a kérdést, és a magyar és horvát kormány között érvényben lévő áttelepítési szerződést javasolta kihasználni a horvátországi magyarok védelmében. Azt is tudjuk azonban, hogy az összeomló magyar közigazgatás már nem volt képes érvényt szerezni saját elképzeléseinek.

A Horthy-rendszer összeomlása után, a debreceni Ideiglenes Kormány számára készített, általunk ismert első jelentés a megtorlásokról 1945. január 16-án készült. Évekig tartó kutatásaim során összesen hét, 1945 és 1946 folyamán kelt olyan iratot találtam, amelyekben magán-

¹ Magyar Országos Levéltár (MOL) K-28 Miniszterelnökség (ME) Kisebbségi osztály. 1944-R-25 965. (Itt jegyezzük meg, hogy Nagy Iván 1944-ben elmenekült, életét álnéven San Franciscoban fejezte be. – A szerk.)

személyek, egyházi méltóságok, vagy valamelyik kormányzati szerv, többnyire a kisebbségi osztály, a megtorlásokra hívta fel a külügyminiszter, vagy éppen a miniszterelnök figyelmét. Ezekben a forrásokban jelennek meg az áldozatok számára vonatkozó első becslések is, amelyek aztán különféle csatornákon keresztül rögzültek a magyar köztudatban.

Az időrendben első jelentés névtelen írója a Bácskából szökött át, s mint írja, „a magyarok sorsa a megszállás első heteiben a kényszermunka (1883–1929-ig született férfiak, sőt nők is tömegesen), a súlyosabb esetekben nagyarányú lemészároltatás (lásd a vonatkozó jelentést), esetleg az anyagi kiraboltság és erkölcsi tönkretétel (magyar nők megbecstelenítése) volt.”² 1945 július végén már megérkezett a külügyminisztériumba a partizánok által kivégzett, illetve fogva tartott katolikus papok névsora is. A lista 22 nevet tartalmazott, közülük 13-ról már ekkor biztosan tudták, hogy megölték őket.³ Minden bizonnyal ezek a hírek Mindszenty József hercegprímáson keresztül jutottak el a kormányhoz, mint ahogyan a hercegprímás küldte el 1946. július 17-én Gyöngyösi János külügyminiszternek azt a hozzá délvidéki menekültek által eljuttatott beszámolót is, amelyben a feljegyzés ismeretlen szerzői a jugoszláviai magyarok helyzetének „dicsőítőivel” perlekednek, illetve bírálják azokat a kormánykörökből jövő megnyilatkozásokat, köztük a miniszterelnököt, amelyek azt sugallják, hogy „Jugoszláviával szemben területi igényeket nem támasztunk.” Közismert, hogy Mindszenty 1945. októberében drámai hangú pásztorlevélben tiltakozott a szlovákiai magyarok, valamint a magyarországi németek kitelepítése ellen, a jugoszláviai magyarok kapcsán azonban elégségesnek tartotta eljuttatni a kormányhoz a hozzá intézett jelentéseket, amelyhez mindössze meglehetősen rövid és semleges hangú kísérőlevelet mellékelte csupán.⁴ E feljegyzés készítői 50–60 ezerre becsülték az áldozatok számát. Egy korábban, 1945. október 16-án a külügyminisztérium számára békeelőkészítés céljából készített feljegyzés 40 ezerre tette az áldozatok számát, egy novemberben készült iratban pedig azt olvashatjuk, hogy „állítólag” 20 ezer magyart végeztek ki a partizánok. Máskor „leellenőrizhetetlen” hírekre hivatkozva ismét a 40 ezres szám tűnik fel. Egy későbbi, 1946. október 20-án Nagy Ferenc miniszterelnök számára készített feljegyzés 30–35 ezer áldozatról tesz említést. Sajnos egyik jelentésben sem történik utalás arra, milyen információk alapján készültek.

² MOL A nemzeti kormány miniszterelnökségének iratai. 1944/1945-1949-XIX-A-1-j-XXIII-112-1945. 21.d. Sajnos a jelzett melléklet nem volt az iratok között.

³ MOL Külügyminisztérium Békeelőkészítő osztály iratai XIX-J-1-a-IV-109-40 178/Bé.-1945.55.d. A kérdésre részletesen lásd: *Matuska Márton: Vajdaság mártír papjai*. In.: *S nem törődtek vele, a holnap mit öröl... Források a Délvidék történetéhez* 3. Szerkesztette *Csorba Béla*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1999. 219–221.

⁴ MOL XIX-J-1-a-IV-109-1981/Bé.-1946. 55.d.

A magyar kormányok tehát tudtak a magyarellenes megtorlásokról, a kivégzésekről, a táborokról, a kitelepítésekről, a kényszermunkáról és kényszertoborzásokról, a kitoloncolásokról. Az áldozatok számáról ugyanakkor csak nehezen ellenőrizhető becslések jutottak el hozzájuk, ezek a számok pedig, mint láttuk, 20–60 ezerig terjedtek, amelyek közül a közvéleményben már akkor inkább a 30–40 ezres szám rögzült.

S bár Sulyok Dezső volt kisgazdapárti képviselő emigrációban írt visszaemlékezésében, vagy Grósz József kalocsai érsek naplójában konkrét számokat nem olvashatunk, de ők is tudtak a megtorlásokról. Illyés Gyula 1945. május 27-én azt jegyezte fel naplójába, hogy 30 ezer magyart öltek meg a Délvidéken, június 5-én pedig 40 ezerről tesz említést.⁵ A mai magyar közvéleményben Cseres Tibor *Vérbosszú Bácskában* c. munkája révén szintén a 40 ezres szám rögzült, annak ellenére, hogy az Írószövetség lapjában, a Magyar Naplóban egy 1991-ben írott tanulmányomban felhívtam a figyelmet az általa közölt adatok pontatlanságára és bizonytalanságára.⁶

Ezeket a közvetlenül a kivégzések után készült becsléseket nem azért idéztem fel, mert úgy gondolom, hogy közelebb visznek bennünket az áldozatok számának pontosításához. Ezt a vajdasági kutatók már korábban megtették és a jövőben is minden bizonnyal mindent meg fognak tenni, hogy kiderüljön az igazság. Mindössze azt kívántam ezzel dokumentálni, hogy lássuk: a magyar kormányoknak kezdettől fogva tudomásuk volt a megtorlás tömeges méreteiről, még akkor is, ha tudták, hogy a rendelkezésükre álló számok csupán becsléseken alapulnak. Ennek ellenére nincs nyoma annak, hogy kísérletet tettek volna a hírek ellenőrzésére, vagy hogy a tömeges kivégzéseket bárhol is szóvá tették volna, akár a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban, akár Moszkvában, netán a párizsi béketárgyalásokon, Belgrádról nem is szólva. Miért?

Amikor 1945. január 20-án Magyarország aláírta Moszkvában a fegyverszüneti megállapodást, és formailag is kezdetét vette az 1945 utáni magyar állam története, az ország, szomszédaival együtt, a szovjet érdekszférába került. Nemcsak arról volt szó, hogy emiatt az ország szuverenitása, történelme során egyébként nem először, erősen korlátozott volt, hanem arról is, hogy az a nagyhatalom, amely meghatározta Magyarország külpolitikai mozgásterét, struktúrájánál fogva eleve érzéketlen volt a kisebbségi (és más) kérdés iránt, ezért eleve szóba sem jöhetett kisebbségvédő partnerként. Magyarország helyzete annyiban

⁵ Sulyok Dezső: A magyar tragédia. I. rész. A szerző kiadása, 1945., 156–157. Grósz érsek naplója 1944–1946. Sajtó alá rendezte: Török József. Szent István Társulat, Budapest, é.n., 56. Illyés Gyula: Naplójegyzetek 1929–1945. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986., 364., 366.

⁶ Cseres Tibor: Vérbosszú Bácskában. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1991., 248. A. Sajti Enikő: Döbbenet és hitelesség. Magyar Napló, II. évf. 12. sz. 1991. október 4., 36–38.

nem változott, hogy a nyelvi, etnikai és a politikai határai között 1945 után éppolyan diszharmónia uralkodott, mint Trianon után. A revízió kudarcának megítélése azonban alapvetően más volt, mint a két világháború között, amit röviden így foglalnék össze: a Kisgazdapárt reménykedett a nyelvi és politikai határok méltányos közelítésében, amit a határtól távolabb élő magyarok esetében elképzelésük szerint autonómiák egészítettek volna ki. A kommunisták és a szociáldemokraták elvetették a nyelvi, etnikai revízió minden formáját, és nem tulajdonítottak jelentőséget a kollektív jogokra épülő kisebbségvédelemnek sem, arról nem is szólva, hogy a magyarság problémáját, mintegy természetes automatizmust feltételezve a (népi)demokrácia, pontosabban a társadalmi forradalom kérdésére szűkítették le. (Erdély kérdésében módosították álláspontjukat.) A politikai pártok között a békeelőkészítés során alkalmazandó stratégia kérdésében ugyan kemény vitákra került sor, elsősorban a magyar–szlovák határ kérdésében, de már kezdettől fogva egyetértettek abban, hogy felesleges és értelmetlen bármiféle határkiigazítási igénnyel fellépni Jugoszláviával szemben. Még mielőtt e kérdésben megállapodásra jutottak volna az 1946. március 6-ai pártközi értekezleten, a miniszterelnökség kisebbségi osztályán, nem kis mértékben a formálódó kormánypolitikai elképzelésekhez szemmel láthatóan meggyőződéssel igazodó délszláv referens, Csuka János elemzéseinek hatására úgy ítélték meg, hogy a jugoszláviai magyarok helyzete igen „örvendetes” alakul, és „nemzetiségpolitikai szempontból is a legszívélyesebb relációk fognak bennünket egymáshoz fűzni”, ezért az ő problémáikat eleve levették a békeelőkészítés napirendjéről. Mérvadó, általános véleményként jelent meg a kisebbségi osztály anyagaiban az, „hogya nem a partizánok, hanem történetesen a csetnikek kerekednek felül, akkor a magyarságnak ma hírmondója se maradt volna.” Ugyanezen irat szerint a Bácskába bevonuló partizánok viszont „igen kevés embert voltak csak felelősségre.”⁷

A politikai pártok állásfoglalásai alapján elmondhatjuk tehát, hogy 1944/45-ben a délvidéki magyarokkal szembeni megtorlások kiváltója nem a magyar revizionizmus tényleges veszélye, hanem annak múltja volt. Az „elcsatoltak második nemzedéke” magával vitte az új államba az 1941–1944 közötti magyar államhatalom minden terhét és felelősségét, miközben az anyaország támogatásának lehetőségei külpolitikai okok miatt drámai módon beszűkültek, amit tovább súlyosbított az a tény, hogy az erre vonatkozó kormányzati szándékok is elhalványultak.

A szándék hiányát a magam részéről alapvetően két okra vezetném vissza: az egyik ok kétségtávol az 1942-es razzia miatt érzett lelkiismeretfurdalás, a másik egy józan, racionális megfontolás volt. Budapest úgy ítélte meg, hogy a közelgő béketárgyalásokon szomszédai

⁷ MOL XIX-j-a-IV-108-71/Bé. 1946.

közül egyedül Jugoszlávia jóindulatára számíthat. A Magyar Országos Levéltárban olyan iratokat találtam, amelyek arról tanúskodnak, hogy Magyarország nemzetközi megítélésének javítása érdekében felvetődött, hogy „újrajátsszák” a Horthy által a razzia felelősei ellen elrendelt pert, és kiadják angolul a Feketehalmy-Czeidner és társai elleni, még Horthy által kezdeményezett 1943/44-es per anyagát. Az ötletet Ries István szociáldemokrata igazságügyi miniszter a fegyverszüneti egyezményben vállalt kiadási kötelezettség miatt kivihetetlennek tartotta, mert, mint ezzel kapcsolatban írta, ez olyan benyomást keltene Jugoszláviában, „mintha Magyarország a bűnözőket a bűncselekmény elkövetésének helye szerint illetékes jugoszláv népbíróság hatásköre alól ki akarná vonni.”⁸

A külpolitikai önkorlátozás példaként említhetném a minisztertanács 1945. április 25-ei ülését. Ebben az időben több mint 10.000 csángót és magyart tettek át ismét a határon a jugoszláv hatóságok, ezért Erdei Ferenc belügyminiszter felvetette, hogy mivel a jugoszlávok a magyarokat „népi elkeseredéssel kezelik”, Magyarországnak erre „népi önvédelemmel” kellene válaszolnia. Annál is inkább, tette hozzá, mivel Jugoszlávia „legfőlényesebb helyzetben van velünk szemben.” Míg Gyöngyösi külügyminiszter támogatta Erdei javaslatát és azt mondta, hogy „valamit tenni kell”, Nagy Imre földművelésügyi miniszter azzal hárította el a javaslatot, hogy a „népi önvédelem csak újabb retorziókra vezethet, nekünk pedig csak az a mód áll rendelkezésünkre, hogy igazi demokratikus úton haladva ezzel szerezzünk idővel elégtételt magunknak.” Ez volt egyébként az egyetlen minisztertanács ülés, ahol felvetődött a délvidéki magyarok érdekében teendő kormányzati lépések gondolata, de mint láttuk, nem a kivégzések, hanem a kitelepítések miatt, ám a jegyzőkönyv által élénknek nevezett vita ellenére konkrét lépésre tudomásunk szerint nem került sor.⁹

Ha figyelmesen tanulmányozzuk forrásainkat, akkor tetten érhetjük azt is, hogyan halványult el a megtorlás kormány szinten, és végül hogyan ejtette ki azt a kormányzati emlékezet saját döntéselőkészítő elemzéseiből, hogy aztán a külpolitikai érdekeknek megfelelően már 1946 nyarára, derekára megjelenjen a nemzetiségi kérdést példászerűen megoldó Jugoszlávia képe a magyar politikában. Ez a kép majd csak a Sztálin–Tito összetűzés miatt törik darabokra, Belgrád magyarokkal szembeni politikája ebben semmiféle szerepet nem játszott. Külön vizsgálat tárgyát képezhetné annak elemzése is, hogy miért nem játszotta ki Budapest még a magyar–jugoszláv kapcsolatok legsötétebb korszakában sem Jugoszláviával szemben a kisebbségi kártyát.

⁸ MOL XIX-A-1-j-XIII/b-5011-1945. 31. d.

⁹ MOL XIX-A-83/a. Minisztertanács jegyzőkönyv. 1945. április 25. 24. sz. jkv.

Az eddig elmondottakhoz még egy, korántsem lényegtelen megjegyzés kívánkozik: már 1945-től elkezdődött a két világháború között oly fontos kormányzati szerv, a miniszterelnökség kisebbségi és nemzetiségi osztályának elsorvasztása, annak ellenére, hogy ez az osztály is részt vett a magyar kormány békeelőkészítő munkájában. Az osztályt már a koalíciós időkben fokozatosan leépítették, ami tükrözte egyrészt a kommunisták által vezetett belügyminisztérium felértékelődését a miniszterelnökséghez képest, másrészt azt a folyamatot, hogy a határkérdés, és általában a kisebbségi kérdés leértékelődött és pártpolitikai csatározások színterévé vált, így az osztály már a kommunista hatalomátvétel előtt elvesztette korábbi jelentőségét. Az ügyosztály eddigi, miniszterelnökhöz kötődő centrális jogköre 1945 és 1947 között szétforgcsolódott az egyes minisztériumok között, szinte mindegyik minisztérium felállította saját kisebbségi ügyekkel foglalkozó osztályát, hogy aztán az osztályt 1947-ben végleg felszámolják.¹⁰

S ha a tömeges kivégzések miatt nem is, az internálások miatt Gyöngyösi külügyminiszter már 1945. szeptember 17-én szót emelt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jugoszláv missziójának vezetőjénél, Obrad Cicmil ezredesnél. Gyöngyösi arra kérte Cicmilt, hogy a hadifoglyok mellett bocsássák szabadon „azokat a civileket is, akik nem háborús bűnösök”, amelyre a jugoszláv fél ígéretet tett.¹¹ A magyarságot ért megtorlások elleni kevés kormányzati fellépés közé tartozik a 42, menekülés közben jugoszláv fogságba esett hadikilgeti székely telepes ügye is, akikről mindmáig úgy tudtuk, hogy Szabadkán agyonlőtték őket. Az általam megtalált iratok szerint a magyar kormány 1946 szeptemberében érdeklődött irántuk a SZEB jugoszláv missziójánál, ekkor többségük még élt, a bori rézbányában dolgoztatták őket, igaz, hatan ekkorra meghaltak már, későbbi sorsukról sajnos nem szólnak az iratok.¹²

Végül engedjék meg, hogy néhány szót szóljak a kiutasításokról. A Magyarországgal 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény, amely bizonyos értelemben konszolidációs tényezőként hatott a délvidéki magyarok sorsára, előírta az 1941 áprilisa után a Délvidékre betelepültek kiutasítását és ezzel legalizálta az eddig is folyó kiutasításokat. Alig ismert adat, hogy 1944 és 1946 között csaknem kétszer annyi magyart utasítottak ki, vagy menekült el Jugoszláviából, mint 1918 után, magyar adatok szerint 84.800 fő. (Ez megközelítőleg az ottani magyarok 20%-át tette ki!) A kiutasítások miatt 1946. június 8-án, tehát már a nagy kitelepítési, kiutasítási hullám után intézett a magyar kormány jegyzéket a jugoszláv félhez. Azt kérték, hogy azok a bácskai

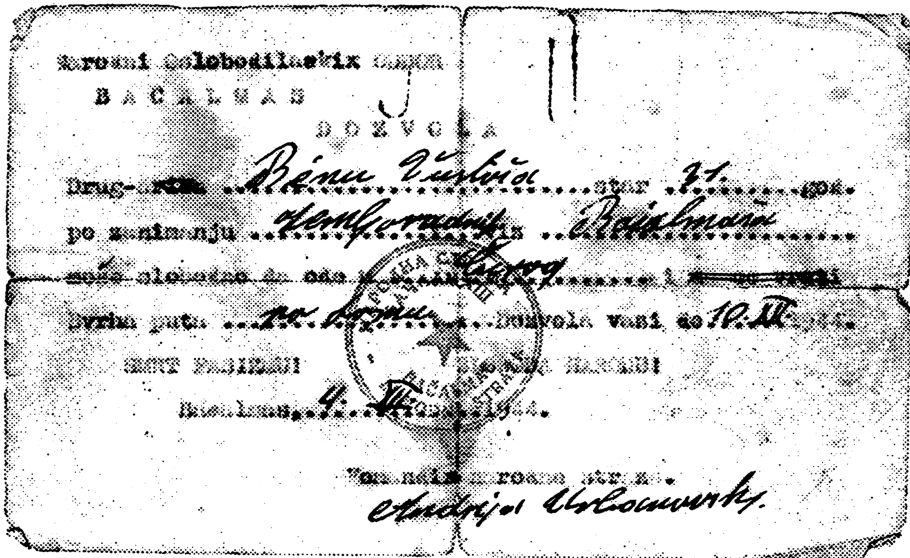
¹⁰ MOL A Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi osztályának iratai XIX-A-1-n-"Z"-2748-1946.5.d.

¹¹ MOL A Külügyminisztérium bizalmas iratai. Jugoszlávia TŰK 1945-1964.I. XIX-J-1-j-Jug-29/h-5.pol.-1945.38.d.

¹² MOL XIX-A-1-n-"Z" 1011-1945., XIX-A-j-XXIII-10817-1946.2.d.

magyarok, akik az „egyoldalú propaganda, megfélemlítés és ijedség következtében” elhagyták szülőföldjüket, és „a jugoszláv állam érdekei ellen nem vétettek” elhagyott otthonaikba visszatérhessenek. A jegyzéket a jugoszlávok még csak válaszra sem méltatták.¹³ Álláspontjukat a jugoszláv misszió tagjai egy beszélgetés során így foglalták össze: „A magyar fasiszta tisztviselők sok bajt zúdítottak a jugoszláv lakosságra. Sok jugoszlávot internáltak és vagyonaikat szétzúzták. A leküldött magyar fasiszta tisztviselők rendszerint egy kofferral érkeztek ... és meggazdagodtak. Jugoszláviának Magyarországgal szemben általában követelni valója van, nem pedig adnivalója, áll ez annál inkább, mivel a különböző internálótáborokból visszatérő jugoszláv demokratákat szétgurcolt vagyonaikért valamiből kártalanítani kell.”¹⁴

Amikor tehát volt kormányzati szándék a tiltakozásra, ez a szándék az adott viszonyok között az eredményesség leghalványabb reményével sem párosulhatott. Úgy tűnik, 1944 és 1947 között a korlátozott szuverenitással rendelkező Magyarország a délvidéki magyarok sorsának alakulására a minimálisnál is kisebb befolyást gyakorolt, és mint láttuk, kezdetben az új „állami organizmus” inkább kivetni készült az „idegen szövetet”, a magyar kisebbséget, mint befogadni. Nem Budapesten dőlt el, hogy 1946 végétől lassan felerősödtek a befogadásra utaló jelek is.

Jugoszláv katonai okmány, kelt 1944. december 4-én, kiadta a jugoszláv jellegű helyi hatalom partizán parancsnoka, Andrija Urbanovskij Bácsalmáson

¹³ MOL XIX-A-1-n-"Z" 3518-1946.7.d.

¹⁴ MOL XIX-J-1-a-IV-104-jugoszláv-40171/Bé.-1945.54.d.